

V I T A № 1 A N T I Q U A

З б і р к а   н а у к о в и х   п р а ц ь

Збірка затверджена до друку на засіданні Вченої ради історичного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка.

Головний редактор:
д.і.н., проф. Гладких М.І.

Редакційна колегія:
д.і.н., проф. Борисенко В.К.,
д.і.н. Залізняка Л.Л.,
д.і.н., проф. Крижанівський О.П.,
д.і.н. Моця О.П.

Відповідальний секретар:
Рижов С.М.

Технічний редактор:
Шидловський П.С.

Рецензенти:
д.і.н., проф. Буравченков Б.О.,
д.і.н. Зубарь В.М.

Регстраційне свідоцтво
КІ № 350 видане 8 лютого 1999 року
Міністерством Інформації України

Засновник — "Товариство
Археології та Антропології".

Адреса редакції:
252030, м.Київ,
вул. Володимирська, 64, ауд. 164.

© Товариство Археології та Антропології
© Колектив авторів
© Дизайн-макет Адаменко Д.В.
© Обкладинка Адаменко Д.В.

КИЇВ—1999

- С.Рыжов** *Некоторые аспекты обработки камня на мустьерской стоянке Малый Раковец IV в Закарпатье* 3
- В.Степанчук** *Средний палеолит Крыма. Индустрийные традиции вюрмского времени: многообразие проявлений, возможные причины variabilityности* 17
- М.Гладких** *Древнейшая архитектура по археологическим источникам эпохи палеолита* 29
- Н.Риндюк, Н.Скакун** *Новые находки антропоморфной пластики в Болград-Алдень II* 35
- В.Піоро** *Нові знахідки антропоморфних стел та кромлехів в курганах ямної культури степової України* 41
- Ю.Малєєв, В.Конопля** *Багатошарове поселення Блищанка на р.Серет* 45
- Л.Самойленко** *Курган епохи середньої та пізньої бронзи біля с.Затишне Луганської області* 59
- Б.Антоненко** *Глиняні статуетки з катакомбного поховання* 63
- С.Зеленко** *Работы подводно-археологической экспедиции Киевского университета имени Тараса Шевченко на Южном берегу Крыма в 1991-1995* ... 65
- С.Сорокопуд, А.Филоненко** *О подводных археологических разведках в акватории Севастополя в 1993-1994 гг.* 71
- І.Піоро** *Готи в гірському Криму* 75
- О.Комар** *Сармати Поросся та "південна" гіпотеза походження Русі* 81
- Ф.Андрощук** *К датировке скандинавских фибул типа Petersen-51* 89
- Р.Осадчий, О.Філюк** *Поселення великокняжої доби XI-XIII ст. біля с.Софіївська Борщаговка на Київщині* ... 95
- Е.Линёва** *Предпосылки и история зарождения отечественной археологии* 99
- Ю.Омельченко** *Домузейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей* 107

І. ПІОРО

ГОТИ В ГІРСЬКОМУ
КРИМУ

ABSTRACT

The problem of the Crimean Goths is one of the most popular in the history of the Northern Black Sea coast. The works of many scientists of the 19th-20th centuries were devoted to its decision.

The history of the Crimean Goths is indissoluble connected with the ethnic processes which proceeded in Europe in the 1st millennium A.D. The ancient authors (Ammianus Marcellinus, Zosimus, Iordanes, Agathias Myrinaeus, Stephanus Byzantius, Johannes Zonaras and others) testified the advancement of various Germanic tribes to the South. The biritual burial-grounds of the Cherniakhovs ka culture (the 3d-mid. - 5th cent. A.D.) in northern Black Sea coast are the archaeological reflection of the multi-ethnic Gothic Union. Germanic cremations, Sarmatian and Alanian graves become localized in the burial-grounds together. Such cemeteries (the state farm "Sevastopolic", the Black River, the Belbek I and others) were opened in the Crimea not far from Chersonesos. Besides that, the finds of the Cherniakhovs ka culture as the indication on the direction of the penetration of the population were found in the graves of Sarmatian and Alanian burial-grounds on the territory from the delta of the Danube to the Lower Don. This group of the monuments includes such burial-grounds as Inkerman, Mangush, Red Poppy, Mangup, Ternovka, Ozerne III, Druzne, Perevalne, Neizats and others in the Southwestern Crimea. The cemeteries with the Germanic cremations (Ai-Todor, Chatirdag, Upper Oreanda, Parthenit) were opened on the south coast of the Crimea.

Under influences of the Christianity the cremations completely disappeared in the second half of the 5th cent. The Alanian traditions has dominated on the burial-grounds in the Crimean mountains and South coast during early Middle Ages. However, the typical Gothic ethnographical traits in the details of female costumes of the second half of the 6th-7th centuries were discovered in the graves on many cemeteries (Suuk-Su, Ardeck, Koreis, Simeiz, Luchiste, Skaliste, Chufut-Kale, Bashtanivka, Aromat, Eski-Kermen, Ternovka and others).

The record about the Gothic region Dori which was fortified with the "long walls" by the emperor Ustinian is contained in the work of Procopius Caesariensis. The remnants of the "long walls" were found in gorge Karalez to the north from Mangup (Dory-Doros) which was the political center of the Gothic region. The settlement and the burial-ground of the period from the 6th to the 10th centuries which belonged to the Goths-Federates were opened near the "long walls". The burial-grounds of the Goths-Federates were opened in the slopes of Mangup too.

The information about Germanic language of the Crimean Goths is contained in the works of the authors of the 13th-16th centuries (Rubruck, Barbaro, Busbeck). So, the conception of the Crimean Goths is based on the facts of the various groups of the sources.

Проблема кримських готів, мабуть, одна з найпопулярніших в історії Північного Причорномор'я. Її вирішенню присвячували свої праці такі відомі в минулому вчені, як Ф.Брун (Брун 1874), В.Томашек (Томашек 1881), Ю.Кулаковський (Кулаковский 1906: 54, 67-69, 120-122, 127), А.А.Васильев (Vasilev 1936) та ін. Проте, їхні дослідження будувалися переважно на письмових джерелах. Археологічні ще не були в достатній мірі виявлені та розроблені. В часи ж Радянської імперії, починаючи з 30-х рр., вивчення історії стародавніх германців в Східній Європі суворо заборонялося. Не минуло це лихо і кримську історію. Замість наукових досліджень підтримувалися відверті фальсифікації, на яких науковці робили собі кар'єру та всіляко засмічували і без того тенденційну радянську історичну науку (Надинский 1951: 43, 45-48; Рыбаков 1952). Традиційний жах перед правдою протягом тривалого часу примушував кримських археологів вдаватися до перекрученні історії, що відбілося, зокрема, на появі в 60-70 рр. штучної концепції обмеженої локалізації Готії — лише на вузькій смузі Південного берега Криму (Соломоник, Домбровский 1968; Веймарн 1971), аргументація якої неодмінно супроводжувалася критикою наукових поглядів петербурзьких (ленінградських) вчених. Й лише наступні покоління дослідників повністю повернулися до об'єктивного висвітлення проблеми (Кропоткин 1978; Пиоро 1973; 1976; 1990; Мыц 1987: 60-61; Айбабин 1987: 187-194; 1990: 64-

72; Айбабин, Герцен, Храпунов 1993: 214-215; Kazanski 1991: 118-128; Сидоренко 1994; Герцен 1994; Храпунов 1995: 72-76), тим більше, що в останні десятиліття було накопичено величезний археологічний матеріал, який дозволив конкретизувати дані письмових джерел.

Вивчення історії кримських готів неможливе без розгляду етнічних процесів, що проходили в Європі в I тисячолітті н.е. Просування на південь внаслідок перенаселення великої кількості германських племен охоплювало і територію сучасної України. Повідомлення про ці події збереглися в творах стародавніх авторів. Найбільше їх про готів, які ще в першій половині III ст. досягли Причорномор'я (Iordan. Get.: 28, 38-42; Stephan. Byz.: 212, 8) й оселившись тут, очолили великий різноетнічний союз племен, що досяг найбільшої могутності за короля Германаріха, включивши "всі племена Скіфії та Германії" (Iordan. Get.: 118-120). Відлуння тих далеких часів збереглося навіть в середньовічному скандинавському епосі (Херварасага, Старша Едда). Переддержавне об'єднання остроготів проіснувало до гуннської навали 375 р. (Ammian Marcellin., XXXI, 3, 1-2) й, на думку багатьох вчених, залишило по собі черняхівську культуру. Найбезперечніший доказ входження германців до складу її носіїв — це знахідки рунічних написів на глиняному посуді та пряслах (Тиханова 1976; Кухаренко 1980: 69; Рикман 1975: 324).

Крім готів, джерела зберігають назви інших

Пиоро І С — к. і. н., ст. науковий співробітник науково-дослідної частини Київського університету імені Тараса Шевченка. (Доповідь, представлена на Міжнародну конференцію "Наука і культура між слов'янськими і німецькомовними світами як чинник оновлення Східної та Південно-Східної Європи", Київ, 25-29 травня 1995 р.).

племен північно-західного походження, що в ті ж часи перебували в Північному Причорномор'ї. До них відносяться борани (Zosim, I, 31-33, 42), що згадуються також разом з готами (Gregor. Thaumaturg. Epist., 40), герули (Iordan. Get., 118-119; Zosim., I, 42; Treb. Pollion. Claud., 6) та уругунди-буругунди (Agath. Hist., V, 11). В працях деяких авторів (Полліон, Зосім, Зонара та ін.) ці загоны часто виступали під загальною назвою "скіфи", давнім синонімом терміну "варвари". Зонара завжди користувався таким умовним найменуванням германських племен, наприклад, повідомляючи про їхній похід суходолом на Боспор на початку 50-х рр. III ст. (Zonar. Ann., XII, 21).

Для періоду "військової демократії", яку переживали зазначені народи, були притаманні війни та грабіжницькі походи. Більшість повідомлень стародавніх авторів, що містять наведені етнічні назви, саме присвячено цим подіям. Від військових нападів племен готського союзу потерпав античний світ (Ременников 1954; Буданова 1990: 82-103). З ними пов'язані численні руйнування античних міст та селищ Північного Причорномор'я сер. III ст., розгром пізньоскіфського царства в Криму та проникнення готів на півострів.

Археологічним відображенням розселення племен готського союзу в Північному Причорномор'ї вважається розповсюдження тут пам'яток черняхівської культури. Черняхівські біритуальні могильники (Фурмановка, Вікторівка, Коблеве, Каборга IV, Городок та ін.), в яких чітко виділяються сармато-аланські та германські риси поховального обряду, досліджено від дельти Дунаю до правого берега Бугського лиману (Магомедов 1987).

Різномітні дружини, що в наслідок так званих готських воєн потрапили на Кримський півострів, залишили по собі могильники сер. III — першої пол. V ст. Біритуальні некрополі досліджено в Херсонській окрузі: на території радгоспу "Севастопольський", Чорноріченський, Бельбек I та ін. Крім великої кількості підбійних могил, склепів-катакомб, плитових могил, могил з заплічками та інших сармато-аланських поховальних споруд, в них виявлені поховання, справлені за обрядом кремації. На території радгоспу "Севастопольський" відкрито 29 кам'яних ящиків з поховальними урнами та 398 урн в полі. Деякі з них мали кам'яну обкладку. Шийки урн були перекриті мисками та уламками посуду. За урни найчастіше правили античні амфори та глики, урни-посудини та кам'яні оссуарії херсонського виробництва. Вплив Херсонесу відбився також в наявності дитячих поховань в амфорах.

Досить-таки близький за типом поховань був Чорноріченський могильник, що розташований на протилежному боці р. Чорної. В ньому виявлено 34 тілоспалення в урнах-амфорах та ліпних горщиках. Кам'яні конструкції (огорожі, вимостки, перекриття плитами) зафіксовано в 7 похованнях. В одному випадку урна була поставлена догори дном.

В біритуальному могильнику Бельбек I, біля гирла р. Бельбек знайдено 3 тілоспалення в невеликих ямках.

На відміну від пам'яток Херсонескої округи, в синхронних могильниках Південного берега Криму типових сарматоаланських комплексів не виявлено. В Ай-Тодорському некрополі, серед 37 могил відкрито сім груп поховальних конструкцій: 15 урнових тілоспалень в невеликих відкритих ямах, 6 урнових тілоспалень під кам'яними закладами в одній та двох посудинах, урнове тілоспалення,

обкладене плескатими каменями зі слідами обробки, 11 безурнових тілоспалень, в яких кальциновані кістки складено суцільно, 2 тілоспалення, вкриті мискою та стінкою амфори, тілопокладення під кам'яною вимостою та колективне тілопокладення зі слідами ритуального розчленування мерців. Майже всі шийки урн, так само, як і в інших могильниках з тілоспаленнями, були перекриті мисками, денцями амфор, цеглою та камінням.

В Чатирдагському могильнику досліджено вже більше 60 урнових в амфорах та безурнових тілоспалень, що розмішувались в невеликих кам'яних ящиках, під закладами та в полі. Майже всі урни та посудини-приставки, як і на Ай-Тодорі, були розбиті в давнину. Особливий інтерес викликають знахідки речей, що були ритуально зіпсовані: зігнуті довгий залізний меч, наконечник списа, ніж, шило, монета, обламана голка, розбиті осілки, розігнута пряжка, зламані браслети та обручка. Крім ділянок з похованнями, досліджено площадку для тризни, а також — унікальний для Криму і всієї Південно-Східної Європи невеликий кам'яний курган, в якому знайдено амфори кінця III — IV вв.

Нещодавно відкрито ще два могильники типу Ай-Тодор: у Верхній Ореанді та Партеніті.

Особливості розглянутих конструкцій могил з тілоспаленнями як в Південному, так і в Південно-Західному Криму (обкладка урни камінням, розміщення урни на кам'яній вимостці, кам'яні заклади, перекриття шийки урни, розміщення урни догори-дном, наявність посудин-приставок), У сукупності з зафіксованими рисами поховального обряду, а саме: складання в урну чи яму кальцинованих кісток разом з рештками поховального вогнища та речами, що побували у вогні, посипання урни залишками вогнища з обгорілими уламками посуду, ритуальне псування речей поховального вжитку, — в різному співвідношенні характерні для пам'яток пізньоримського часу Скандинавії, вельбарської, пшеворської та черняхівської культур (Nylen 1956: 105, 109, 122, fig. 19, 20 a, 20 v, 25; Albrechtsen 1968: 31, 154, fr. 53; Nachmann 1970: 219-450; Могильников 1974: 142-149, 161-162; Кухаренко 1980: 24-25, 28-29; Свєшніков, Смішко 1961: 102-103; Никитина 1974: 5-132; 1985: 60-77; Кравченко 1983: 45, 49-51; Седов 1979: 68, 72-73, рис. 13, 6, 37; Рикман 1975: 267-270) й, напевно, можуть бути пов'язані з германцями. Разом з тим, слід зауважити, що загальна назва "готи" поширювалася на всі племена, які входили до союзу, та їх нащадків. Відомості про їх етнічний склад, крім перелічених пам'яток ай-тодорського типу та біритуальних некрополів, надають сармато-аланські могильники III — першої половини V ст. Північного Причорномор'я (від пониззя Дунаю до пониззя Дону), включаючи Східний Крим (Заморське) та Південно-Західну частину півострова (Інкерманський, Мангуш, Червоний Мак, Мангуп, Терновка, Озерне III, Дружне, Перевальне, Нейзац та ін.). До складу їх поховального інвентаря, крім виробів античних майстерень, якими "варвари" широко користувалися, потрапляючи в середовище з розвинутим товарним виробництвом, входили поодинокі речі черняхівської культури, які, між іншим, можуть вказувати на напрямок проникнення населення в Крим. Аланське населення, що залишило цю групу поховальних пам'яток, напевно, існувало під узагальненою назвою "готи" і генетично передувало мешканцям гірського Криму, яким належали ранньосередньовічні могильники IV-IX вв. типу Лучистинського, Скалистинського та ін.

В похованнях різних за характером кримських могильників зазначеного часу знайдено різноманітний кружальний посуд черняхівського типу: трьохручні вази, біконічні миски, кубки та келихи. Привертають також увагу знахідки умбонів так званих римсько-германських типів (Бельбек I, Озерне III, Ай-Тодор, Чатирдаг, Керч), бойових сокир-францисків (радгосп "Севастопольський", Мангуш, Ай-Тодор, Чатирдаг), уламків черняхівських кістяних багаточасткових гробів (Терновка, Скалисте, Херсонес, Керч), бурштинових грибоподібних підвісок (радгосп "Севастопольський", Чорноріченський, Дружне, Херсонес), залізних відерцеподібних підвісок (Ай-Тодор, радгосп "Севастопольський"), кістяних пірамідальних підвісок з циркульним орнаментом (Скалисте, Керч), черняхівських металевих фібул різних типів (радгосп "Севастопольський", Чорноріченський, Інкерманський, Дружне, Скалисте, Заморське, Херсонес, Керч). Особливе значення мають знахідки двочленних підв'язних фібул т. зв. скандинавських типів: однієї — з характерним зернистим кільцем (радгосп "Севастопольський"), іншої — з декоративною кнопкою на голівці (Скалисте), та підвісок у вигляді сокирок — "молоточків Тора" (Завітне, Дружне, радгосп "Севастопольський", Херсонес).

Час проникнення племен готського союзу на Кримський півострів встановлюється за скарбами антонініанів швидкого накопичення, що були залишені варварами-грабіжниками. Один з таких скарбів знайдено біля с. Долинне Бахчисарайського району (Пиоро, Герцен 1974). Він закінчується монетами Деції Молодшого і включає до свого складу срібну фібулу дунайсько-дакійського типу з трьома декоративними кнопками. Мабуть цей скарб був здобиччю, що захопили "варвари" після успішного завершення війни 250-251 рр. на Дунаї, де проти Риму виступали готи, карпи, сармати та ін. За Дексипом, все це були "скіфи, що зветься готами" (Dexipr., Fr. 15)

Не виключено, що розташування могильників пізньоримського часу в Херсонесській окрузі та на Південному березі Криму — від Ай-Тодору до Алуштинської долини — свідчить про сприяння з боку Херсонеса і Рима розселенню готських дружин в стратегічно важливих місцях з метою використання їх в якості федератів.

Пізньюантичний автор V ст. ПсевдоАрріан локалізує на чорноморському узбережжі — "від Сидської гавані до гавані Пагри" — народ під назвою "евдусіани, що розмовляють на готській чи таврській мові" (Anon. Periopl. Eux., 63). Мабуть йдеться про готів з Таврики, тому й згадується так звана таврська мова. Невеличке германське плем'я евдусіїв-евдосів, що мешкало в південній частині Ютландського півострова, було відоме Юлію Цезарю (Caesar. De bell. Gall., 51) та Корнелію Тациту (Tacit. Germ., 40). В скандинавських могильниках римського часу дослідники знаходять найбільше спільних рис з пам'ятками ай-тодорського типу (Казанский 1991: 57). Спорідненість кримських готів з евдусіанами Анапсько-Геленджикського узбережжя в деякій мірі підтверджується повідомленням Прокопія Кесарійського про переселення (приблизно в другій пол. V ст.) готів-тетракситів з Східного Криму разом з гунами-утігурами на протилежний берег Керченської протоки (Procop. De bell. goth., IV, 5, 18-22), хоч тут згадується окрема від населення Гірського Криму, самостійна група готів.

Готам Південно-Західного Криму присвячено

уринок з іншої праці Прокопія Кесарійського "Про будови", в якій докладно описано діяння Юстиніана I по спорудженню та ремонту всіх прикордонних укріплень Візантії, у тому числі — про будівництво "довгих стін" в "області на імення Дорі, де з давніх часів живуть готи, ... що були союзниками римлян; вони разом з ними ходять на війну проти їхніх ворогів, завжди, коли імператор цього побажає" (Procop. De aedif., III, 7, 13-17). Область Дорі впевнено локалізується в Південно-Західному Криму, де виявлено залишки "довгих стін" середини VI ст. (Сидоренко 1991: 114-115). Потужна двопанцерна стіна з забутовкою, побудована з великих квадратів у візантійських традиціях, сягає у довжину понад 150 м і перетинає балку Каральоз (Вартова), захищаючи прохід в долину з північного боку гори Мангуп, на якій знаходився одноіменний політичний центр готської області — Дорі-Дорос. Понтійський «*orridum Dori*» згадується ще на початку VI ст. Прісціаном (Priscian Grammatic. VI, 1, VII, 1). Його найбільш ранні укріплення — відрізки стін, що перетинали балки та легкодоступні місця на схилах гори Мангуп, ймовірно, як і "довгі стіни" споруджувалися (принаймі, почали споруджуватися) в VI ст., за часів будівничої діяльності Юстиніана I (Герцен 1984: 12-13). До речі, єдиний в Криму будівельний напис цього імператора знайдено саме на Мангупі. Будівництво великої мангупської базиліки, відповідно до її типу, також датується часом не пізніше середини — другої половини VI ст., так само як і спорудження невеличкого християнського храму на Тешклі-буруні. Не виключено, що синхронно з обороною Дорі, Дороса, за єдиним планом в гірській Тавриці будуються й інші візантійські фортеці: Каламіта в Інкермані, Ескі-Кермен, Чуфут-Кале, Тепе-Кермен, Сюрень, Бакла, що повинні були функціонувати в системі прикордонних укріплень імперії, на землях сусідніх залежних народів.

Багато ранніх середньовічних могильників готів-федератів виявлено на території Південно-Західного та Південного Криму. Обряд тілоспалення під впливом християнства повністю зникає в V ст. В ранньосередньовічних могильниках панують сармато-аланські риси на основі обряду тілопокладення, що може свідчити також про поступову асиміляцію готів, за умов збереження узагальноючої назви "готи" для всього населення. Кладовища християнського часу, як правило, виникають на нових місцях. Лише в Чорноріченському могильнику продовжували ховати в VI ст. Генетична наступність між населенням пізньоримського та ранньосередньовічного часу, крім Чорноріченського могильника, простежується і в інших пам'ятках Херсонеської округи. Так, в могильнику Сахарна Голівка зафіксовано характерне для цього району значне переважання підбійних могил, а також наявність дитячого поховання в амфорі V-VI ст. і такої самої амфори, обкладеної невеликими плитами (Борисова 1959: 181, рис. 6; Вейрман 1963: 62, рис. 17). До речі, це кладовище знаходилося всього в 0,5 км від могильника на території радгоспу "Севастопольський". В балці Каральоз, на південь від "довгих стін", біля ранньосередньовічного поселення з базилікою досліджено могильник VI - X ст., де разом з підбійними могилами та склепами-катакомбами виявлено поховання в амфорах (Сидоренко 1991: 114-115), що дозволяє генетично пов'язати і що пам'ятку з біригальними некрополями округи Херсонесу, родючої області — долини р. Чорної, "де з давніх часів живуть готи" (Procop. De aedif., III, 7, 18). В останні роки декілька готів-аланських могильників ранньовізантійського часу, що скоріш за все були залишені федератами, виявлено на

схилах Мангупа.

В багатьох ранньосередньовічних могильниках Південного та Південно-Західного Криму (Суук-Су, Артек, Корейз, Сімеїз, Лучисте, Скалисте, Чуфут-Кале, Баштанівка, Аромат, Ескі-Кермен, Терновка та ін.), не зважаючи на переважання сарматоаланських рис, в непограбованих жіночих похованнях присутні деталі святкового вбрання: широкий пояс з великою орлиноголовою чи ромбічною пряжкою, часто в комплексі з парними двопластинчатими, пальчатими або зооморфними фібулами на плечах, — що було притаманне тільки готам (Амброз 1968). Таким чином, кримські готи, що проникають на півострів в пізньоримський період під час грабіжницьких походів, оселилися тут, перетворившись в союзників Херсонеса та Рима, і в тій самій якості федератів продовжували існувати в раннє середньовіччя. Назва їхнього міста Дорі, яка поставлена поруч зі згадкою Херсона, та “область готів” присутні в переліку, що був складений так званим Равеннським Анонімом в кінці VII ст. (Ravenna. Anon. Cosmog., IV, 3, 5). В актах Трульського п'ятого-шостого соборів в Константинополі (692 р.) згадується “Георгій — єпископ Херсона хори Дораса” (Mansi. Sacror. concilior. collect. XI, 992). В “Бревіарії” Нікіфора та “Хронографії” Феофана під 704/705 рр. описується втеча візантійського імператора Юстиніана II з Херсона в Дорос, причому у Нікіфора “*вартове укріплення Дорос*” розміщене в “*готській області*” (Чичуров 1980: 39-40, 62-63, 155, 163). В “Житті Іоанна Готського” йдеться про антихазарське повстання в гірській Тавриці 787 р., в ході якого на певний час була звільнена від хазар фортеця Готії Дорос, та Іоан “*зі своїми людьми*” оволодів Клісурами (Житие... Іоанна 1883: 29). Ймовірно, що в “Житті” висвітлюється вузьколокальний конфлікт, що охоплював Дорос-Мангуп та згадане укріплення в балці Каральоз перед Доросом.

За часів хазарського протекторату, в кінці VIII — на початку IX ст., складається самостійна Готська єпархія, що номінальне проіснувала до XVIII ст. (Герцен, Могарьчов 1991: 121).

Узагальнюючий етнонім “готи”, “держава готів” та географічна назва “Готія” вживалися протягом всього середньовіччя (лист архієпископа Китаю Джованні Монтекорвіно вікарію францисканського ордену від 8 січня 1305 р.; папська булла 1333 р. про призначення єпископа в Херсон; нотатки про мандрі Іоанна Шильтбергера 1394-1427 рр.; угода 1380/81 р. між татарами та генуезцями про передачу останнім узбережної Готії; “Устав для генуезьких колоній” 1449 р.; Трапезундська хроніка Михайла Панарета під 1426 р.; Трактат 1517 р. “Про дві Сарматії” краківського каноніка Матвія з Мехова та ін.), але найбільшої уваги заслуговують повідомлення про мову готів, яка може правити за основну етнічну ознаку. Так, з донесення 1253 р. ченця Вільгельма Рубрука, посланця французького

короля Людовика IX до великого монгольського хана згадується, що “*між Керсоною та Салдайєю існують сорок замків, майже кожен з них мав особливу мову: серед них було багато готів, мова яких німецька (германська)*” — *teutonicum* (Рубрук 1911: 68). Про те, що кримські “готи розмовляють по-німецьки” розповідає у своїх спогадах про подорож в Тану (1436-1452 рр.) політичний діяч Венеціанської республіки Іосафат Барбаро. В цьому він переконався, оскільки з ним був його “*слуга-німець; вони (готи) з ним розмовляли, і цілком розуміли один одного... Завдяки сусідству готів з аланами виникла назва готалани... Внаслідок змішування одного племені з іншим, вони й називають себе готаланами*” (Барбаро 1971: 157). І, нарешті, цікаву інформацію в середині XVI ст. залишив Бусбек, посол германського імператора Фердинанда в Турцію, який, засвідчуючи що столиця кримських готів була на Мангупі, записав 68 слів їхньої мови, наприклад: «broe» — хліб, «ada» — яйце, «shlipen» — спати, «fider» — чотири, «mine» — луна, «tucha» — меч, «kommen» — йти і т.д. (Топоров 1983: 236-241).

Таким чином, присутність готів-германців в Кримському конгломераті — це факт доведений. Їхніх нащадків, мабуть, можна було б шукати серед місцевих жителів гірського Криму, якби такі збереглися. Але, як кажуть, не судилося. Ще в 1778 р., за наказом Катерини II кримських християн (тих, хто завчасно не перейшов в іслам) було переселено на узбережжя Азовського моря, де й досі проживають так звані маріупольські греки. До речі, серед мешканців с. Константинополь (був. Фуни) на Маріупольщині, яке засноване переселенцями з південно-кримського селища Фуни-Демерджи (суч. Лучисте), з давніх часів дуже поширене прізвище “Халангот”, що, скоріш за все, походить від етноніма готалани або аланготи (лат. Halangothi).

В часи існування Кримського ханства проходив закономірний процес навернення до ісламу місцевого населення, що отримало назву “гірські татари”, “тати”. Однак в їх середовищі продовжують зберігатись певні християнські традиції, зокрема, в поховальному обряді. Під час дослідження кладовищ гірських татар відносно часто зустрічаються поховання в трунах з західною орієнтацією небіжчиків, положенням кистей рук на грудях й т. ін.

Серед різноманітних типів жител кримських татар в гірських селах Бахчисарайського району увагу дослідників привертала типові “північні” будинки зі зрубленими стінами, що були зв'язані брусками, які мали назву “разан” (“разна”), відповідне готському слову “razn” - “будинок” (Куфтин 1925: 20, 23, 51). Що ж стосується зовнішності гірських татар, то, за спостереженнями дослідників, багато з них виділялося нордичним типом та фізичним складом (Кулаковський 1906: 127). Проте, після депортації корінного населення Криму 1944 р., що була вчинена вже Радянською імперією, ці спостереження практично не можуть бути перевіреними.

ЛІТЕРАТУРА

Айбабин А.И. Этническая принадлежность могильников Крыма IV — первой половины VII вв. н.э. // *Материалы к этнической истории Крыма VII в. до н.э. — VII в. н.э.* — К., 1987. — С. 164 - 199.

Айбабин А.И. Хронология могильников Крыма позднеимперского и раннесредневекового времени // *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии.* — Симферополь, — Вып. 1.

— 1990. — С. 3 - 86.

Айбабин А.И. Герцен А.Г., Храпунов И.Н. Основные проблемы этнической истории Крыма / *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии.*—Вып. 3.— 1993.— С. 211-222.

Амброз А.К. Дунайские элементы в раннесредневековой культуре Крыма (VI-VII вв.) // *Краткие сообщения Института археологии АН*

СССР. — Вып. 113. — 1968. — С. 10 - 23.

Барбаро Иосафат. Путешествие в Тану // Барбаро и Контарини о России: К истории итало-русских связей в XV в. / Пер. Е.Ч.Скржинской. — Л., 1971. — С. 113 - 187.

Борисова В.В. Могильник у высоты "Сахарная головка" // Херсонесский сборник. — Вып. 5. — 1959. — С. 169 - 190.

Брун Ф. Черноморские готы и следы их долгого пребывания в Южной России // Записки Академии Наук. — Т. 24. — 1874. — С. 1-55.

Буданова В.П. Готы в эпоху Великого переселения народов. — М., 1990. — 232 с.

Веймарн С.В. Археологічні роботи в районі Інкермана // Археологічні пам'ятки УРСР. — Т. 13. — 1963. — С. 15 - 89.

Веймарн С.В. Одне з важливих питань ранньосередньовічної історії Криму // Середні віки на Україні. — К., 1971. — Вип. 1. — С. 51 - 65.

Герцен А.Г. Система оборонительных сооружений Мангупа: Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.06. — Л., 1984. — 21 с.

Герцен А.Г., Мозарычев Ю.М. О возникновении готской епархии в Таврике // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Симферополь, 1992. — Вып. 2. — С. 119 - 122.

Герцен А.Г. Мангуп — крепость федератов // Византия и народы Причерноморья и Средиземноморья в раннее средневековье: IV-IX вв.: Тез. Докладов научной конференции. — Симферополь, 1994. — С. 10 - 11.

Житие преподобного отца нашего Иоанна, епископа Готия / Пер. А.Никитского // Записки Одесского общества истории и древностей. — Одесса, 1883. — Т. 13. — С. 25 - 34.

Казанский М.М. О происхождении могильников типа Ай-Тодор // Проблемы истории Крыма: Тез. докладов научной конференции. — Вып. 1. — Симферополь, 1991. — С. 56 - 57.

Кропоткин В.В. Черняховская культура в Северном Причерноморье // Проблемы советской археологии. — М., 1978. — С. 147 - 163.

Кулаковский Ю. Прошлое Тавриды. — К., 1906. — 145 с.

Кухаренко Ю.В. Могильник Брест-Тришин. — М., 1980. — 128 с.

Магомедов Б.В. Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. — К., 1987. — 112 с.

Могильников В.А. Погребальный обряд культур III в. н.э. в западной части Балтийского региона // Погребальный обряд племен Северной и Средней Европы в I тысячелетии до н.э. — I тысячелетия н.э. — М., 1974. — С. 133-225.

Мыц В.Л. Могильник III — V вв. н.э. на склоне Чатырдага // Материалы к этнической карте Крыма VII в. до н.э. — VII в. н.э. — К., 1987. — С. 144 - 164.

Надинский П.Н. Очерки по истории Крыма. — Симферополь, 1951. — Ч. 1 — 232 с.

Никитина Г.Ф. Погребальный обряд культур полей погребений Средней Европы в I тысячелетии до н.э. — первой половине I тысячелетия н.э. // Погребальный обряд племен Северной и Средней Европы в I тысячелетии до н.э. — I тысячелетия н.э. — М., 1974 — С. 5 - 132.

Никитина Г.Ф. Систематика погребального обряда племен черняховской культуры. — М., 1985. — 209 с.

Пиоро И.С. Етнічна належність Ай-Тодорського могильника // Вісник Київ. ун-ту. Серія історії. — К., 1973. — № 15. — С. 92 - 99.

Пиоро И.С., Герцен А.Г. Клад антонинианов из с. Долинное Крымской области // Нумизматика и сфрагистика. — 1974. — Вып. 5. — С. 81 - 90.

Пиоро И.С. Готы в юго-западном Крыму // Открытия молодых археологов Украины: в 2 ч. — К., 1976. — Ч. 2. — С. 6 - 8.

Пиоро И.С. Крымская Готия / Очерки этнической истории населения Крыма в позднеримский период и раннее средневековье. — К., 1990. — 200 с.

Ременников П.М. Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III веке. — М., 1954. — 148 с.

Рикман Э.А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. — М., 1975. — 336 с.

Рубрук Вильгельм де. Путешествие в восточные страны в 1253 г. // *Плано Карпини Иоан де.* История Монголов; *Рубрук Вильгельм де.* Путешествие в восточные страны / Пер. А.И.Малеина. — СПб., 1911. — С. 65 - 178.

Рыбаков Б.А. Славяне в Крыму и на Тамани: Тезисы доклада... на сессии по истории Крыма. — Симферополь: Крымиздат., 1952. — 15с.

Свешников И.К., Смішко М.Ю. Могильник III-IV ст. н.э. у с. Дитиничі Ровенської області // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — К., 1961. — Вип. 3 — С. 89 - 114.

Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — М., 1979. — 158 с.

Сидоренко В.А. "Готы" области Дори Прокопия Кесарийского и "длинные стены" в Крыму // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. — Симферополь, 1991. — Вып. 2. — С. 105 - 118.

Сидоренко В.А. Федераты Византии в Юго-Западном Крыму (последняя четверть III — начало VIII вв.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.06. — СПб., 1994. — 21 с.

Соломоник Э.И., Домбровский О.И. О локализации страны Дори // Археологические исследования средневекового Крыма. — К., 1968. — С. 14-44.

Сымонович Э.А., Кравченко Н.М. Погребальные обряды племен черняховской культуры. — М., 1983. — 151 с.

Тихонова М.А. Следы рунической письменности в черняховской культуре // Средневековая Русь. — М., 1976. — С. 11 - 17.

Топоров В.Н. Древние германцы в Причерноморье: результаты и перспективы // Балтославянские исследования. — М., 1983. — С. 227 - 263.

Храпунов И.Н. Очерки этнической истории Крыма в раннем железном веке. Тавры. Скифы. Сарматы. — Симферополь, 1995. — 84 с.

Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения: "Хронография" Феофана, "Бревиарий" Никифора (тексты, перевод, комментарий). — М., 1980. — 216 с.

Albrechtsen E. Fynske jernaldergrave. — Odense, 1968. — Т. 3 (Ingre romersk jernalder). — 339 s.

Hachmann D. Die Goten und Scandnavien. — Berlin, 1970. — 584 s.

Kazanski M. Les Goths (I ez — VII e apres J.C.). — Paris, 1991. — 148 p.

Nylen E. Die jonfere vorrmische Eisenzeit Gotlands. — Stockholm, 1956. — 560 s.

Tomaschek W. Die Goten in Taurien. — Wien, 1881. — 75 s.

Vasilev A.A. The Goths in the Crimea. — Cambridge, 1936. — 282 p.